

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website

<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

Digitized 2012

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M 2279 विषय वैदिक

नाव कपाळ पुरोडाश MSS

लेखक / लिपीकार -

पृष्ठ 19 काळ - पूर्ण / अपूर्ण

चसूत्रकारप्रसूनां। अग्नौ ययस्यायाः उपांशुतं विहितमुपांशुकां डो वायव्यो नौ मैत्रावरुणी चेति। वैश्वदेविकपयस्या प्रकृतित्वे हि
 उपांशुतं प्राप्नोत्येव न विधेयमिति॥ ॥ द्यावापृथिवी य एक कपालः। एतत्प्रकृतित्वं चैक कपालानामित्युक्तमेव॥ ॥ एतद्वैश्वदेवं
 ॥ अम्यपर्वणो वैश्वदेवमितीयं संज्ञा॥ असौ च संव्यवहारार्थः॥ प्रजा कामस्यापि वैश्वदेवमित्यादौ॥ प्राचीनप्रवणे॥ तत्प्राचीनप्रवणे क
 र्तव्यं। दर्शपूर्णमासयागधर्मित्वेन समप्राप्तौ प्राचीनप्रवणविधानं॥ ॥ अहतवासाः पत्नी च। नियमार्थमेतदुक्तं॥ ॥ ते एव वरुणप्रदा
 सैषा पि एव कारकरणाच्च व्यक्तिविवक्षेयां एवं च सति वरुणप्रदा सेषु तेषामेव प्रतिपत्तिः। तथा च नाशदो प्रादौ वैश्वदेवधर्मित्वेनाहतवासः
 परिधानं भवति। प्रतिपत्तिरुक्तं कर्तव्या॥ ॥ त्रैधा बर्हिः संनद्य पुनरेकधा। संनहनं कर्तव्यं॥ ॥ कुशप्रसवः प्रसूत उपरसं नद्धः। तस्मा
 त्प्रसूतः प्रसूतं रं गृह्णातीति वचनात्॥ ॥ आसाद्यग्निमंथनं॥ ॥ आसाद्य हवीष्यग्निमंथनं कर्तव्यं। आसाद्य हवीरः अग्निमंथतीति
 वचनात्। तच्चैव मभिहितेऽपि संमर्शनांत एव कर्तव्यं॥ प्रकृतावपि हि श्रूयते। आसाद्य हवीरः। विसंमृशतीति। अत्रादिष्टप्राप्ततवे कृतं संमि
 पाते संनिवेशे हि पूर्वप्राकृतं कर्तव्यमित्युक्तमाचार्येण प्राकृतं च विहृताविति। तथा च पशुसमं जनउक्तं। उत्तराधारमाचार्यपशुं पूर्वदः

क. ५.
३

समनक्तीति। उत्तराद्यारमाघार्य जुह्वध्वार समनक्तीति हि प्रकृतावुक्तं। तव्याभूदिति पशुसमं जनस्य पूर्वकालतोच्यते॥ ॥ अग्ने
र्जनित्रमिति साकलमादाय वेद्यां करोति। दृषणाविति कुशतरुणे तस्मिन्। राकले करोति॥ ॥ उर्वश्यसीत्यस्य धारारणिं तयोः। उर्व
श्यसीत्यनेन मंत्रेण कुशतरुणयो रूपर्ष्यधारारणिं करोति। आयुरसीत्युत्तरयाज्यस्थाली० स० स्त्र्यपुरुनवाइत्यमिति धानं तथा।
अधरारण्यां अभिनिधानं करोति पुरुनवाइत्यनेन मंत्रेण॥ ॥ अग्नये मध्यमानायानुवाचयति। मध्यमानस्याग्नेरनुवाचनं
कारयति। अनुवाचनं हि निहोतकर्तृकं। तेनाध्ययोः प्रेषदानेधिकारः। अन्यत्रनुप्रेषार्थ इत्युक्तं॥ ॥ मंथति गायत्रेणेति प्रतिमंत्रं त्रिः
प्रदक्षिणं। पुनः प्रदक्षिणं चाप्रदक्षिणं च॥ ॥ जाते जातायेति। जाते ग्नौ जातायेत्यनुवाचयति। सापेक्षित्वाच्चाग्नय इत्यनुवर्त्तते॥ ॥
प्रद्वियमाणायेति प्रास्यन्। अग्नये प्रद्वियमाणापेत्यनुवाचयति। भवतं न इति प्रास्यन्॥ ग्रावग्निं॥ ॥ अग्नावग्निरिति जुहोति।
स्त्राल्याः स्रवेणा। स्त्रालीग्रहणं च पूर्णोद्गतिवदाज्यसंस्कारव्युदासार्थं स्रवग्रहणं च जुह्वप्रवरणीव्युदासार्थं। ते हि सर्वहोमे धेवविहि हेरंब-
ते इति॥ ॥ नवप्रयाजं नवानुयाजं॥ ॥ वैष्णवेवं भवति। नवप्रयाजं नवानुयाजं भवतीति वचनात्। पंचमाभ्यासेन नवसंख्या प्रया ३

जानामि लुक्तमेव ॥ ॥ वरुण प्रघासामहाहविष्व ॥ ननु च वैश्वदेव धर्मित्वेन नवप्रयाजानुयाजता प्राप्ते वा अधिक हविः संबंधार्थमि
 त्यदोषः । तथा च मारुत्या अपि नवप्रयाजता भवति । दूतरेषामप्यंतराय इति । अपरे त्वंतराये अंगानुष्ठानं नेच्छति । समुदाये ह्यंगसंब
 ध इति । तेषामपि मारुत्यर्थं नवप्रयाजता वक्तव्या । तत्रोपसंहारो मा भूदिति वरुण प्रघासामहाहविष्वेत्युक्तं ॥ ॥ त्रीणिसमिष्टयजूर्देवि
 जुहोति देवागानुविद्येयतयत्र मेषत इति । दूहचोयं न संयोगा संख्याया अभ्यासेन त्रित्वं वैश्वदेव धर्मित्वेन च वरुण प्रघासेषु महाहविषि
 च समिष्टयजुषां त्रित्वं ॥ ॥ पशौ च ॥ त्रीणिसमिष्टयजूर्देवि भवति ॥ ॥ यां आवह इति वा पशौ । मंत्रविकल्पश्चायं । पशूदेवंशेन समिष्टय
 जुषां त्रित्वमभिहितं । अग्नीषोमीयस्य च दक्षिणाग्निहोमां तता वाचनिकी ॥ अतश्च कित्त्वमितरपश्चर्थं । मा भूत्त्रित्वविधानानर्थक्यमिति ॥
 ॥ ॥ एकं वा वैश्वदेवो ववनादिकल्पः ॥ ॥ पर्वसंस्तु सुवपनं वा प्रागंत्यात् ॥ पर्वसंस्तु सुवपनं वा भवति । भवेत्प्रागंत्या द्रवति ॥ न हि
 तत्र विहितमिति ॥ ॥ अपरेण दक्षिणाग्निं दक्षिणंगोदानं मुंदति सवित्रेति दीयत इति पृथिव्यां दीयत इति शयनकारे ॥ उंदति क्लेदयति ति
 मयतीत्यर्थः ॥ ॥ त्रेण्याश्रुत्वा विनीय शशि कुशतरुणा न्यंतर्द्धा लोषध इति ॥ त्रेणी श्रुत्वा प्रसिद्धा । तया केशविनयनं कृत्वा त्रीणि
 कुशतरुणा न्यंतर्द्धा लोषध इत्यनेन मंत्रेण ॥ ॥ आयुषमिति यजमानो जपति । आयुषमित्यमुं मंत्रं यजमानो जपति ॥ ॥ शिवो नामे

कं. ५.
४

तिलोहसुरमादायनिवर्तयामीतिवपति। लोहशब्देनताम्रमभिधीयते। लोहितद्रवस्यग्निरित्यर्थवादात् ॥ एवंपश्चादुत्तरतश्चाउदनादि
कर्त्तव्यं। सुरादानंउक्तत्वात्नभवतिजपश्च ॥ ॥ गृहेषुपौर्णमासः समासूतनिर्मथितयोस्तथावेत्तगृहेषुपौर्णमासंकर्त्तव्यं। समासू
तनिर्मथितयोरग्नयोः। तथाचेदितियदिसमारोपनिर्मथनेस्तः। नचवैश्वदेवेसमारोपनिर्मथनेविहिते। तस्माच्चैक्येयत्रार्थः। यत्रसमा
रोपनिर्मथनेविहिते। तेचवह्निरुणप्रघासेषुसाकमेधेषुच। अथकेशश्मशूस्त्रासमारोह्याग्नीउदवसायेवत्येतेनयजतइति। प्रजाकामस्या
पिवैश्वदेवाभवतीतिवाक्यशेषः ॥ ॥ एकेऽधःप्रादुयासिध्वारएनुजायोपायी। एकेविकल्पमिच्छति ॥ ॥ माससंख्यवृत्तानिवर्जयेदुद
काभ्यवायंचप्रागभूथात्मासादीनियोगतोवर्जयेत्। अधः३५शयानादीनांसर्वेषामेविकल्पइतिसंप्रदायः ॥ ॥ ॥ ॥ आषाढ्याम
यंतेयोमिरितिसमारीद्योदवसायनिर्मथ्यवरुणप्रघासाः। आषाढीशब्देनचचतुर्मासोपलक्षितकालविधानांअथयदेषएतेश्चतुर्थे
मासियजतइतिश्रुतत्वात्तथावसहकास्त्विवनंपंचम्यांपौर्णमास्यावरुणप्रघासाइति। अयंतेयोमिरिति नमंत्रेणसमारोह्याग्नी। तने
कुतएतत्। अन्यत्रदर्शनात्। समारोह्याग्नीशलास्तंभमिति ॥ क्वसमारोह्या। अरण्योः। तक्रुतः। अन्यत्रदर्शनादेवासमारोपणादिप्रह
लोच्यते। ग्रामेवाविवसंनरण्योरिति। तेनसत्त्रयसिद्धः समारोपः। क्वचिभंत्रः। क्वचिदग्नी। क्वचिच्चारणीइति। इहचगार्हपत्यएवसमारोपः।

तने
होव-
४

तत्र ह्याहवनीयो थंतरागभिर्लीन्यायेन अस्तीति । दिवचनमग्नी इति । अपस्तुभेदेन कुर्वेति । उत्सं वस्यतिः प्रदेरांतरागमने वर्तते । निर्मथ्यारुणा
प्रसासाः कर्तव्या इति वाक्यशेषः । वरुणप्रद्यासा इति बहुवचनमवयवभेदापेक्षया ॥ ॥ पूर्वेषु दक्षिणाग्ने निष्पुषामभ्यष्टव्यवानां करंभपा
त्रकरणां पूर्वस्मिन्नहनिचतुर्दसां दक्षिणाग्ने आममृष्टवनां करंभपात्राणि कर्तव्यानि । दक्षिणाग्निग्रहणं च गार्हपत्यव्युदासार्थं । निष्पुष
ग्रहणं च फलीकरणव्युदासार्थं । एवं हि श्रूयते । अथ पूर्वेषु रन्वाहार्यपवनेऽनुषामिव यवा बहुत्वात् । मीषदिवो पतय्यतेषां करंभपात्राणि कुर्वती
ति । अपणमात्रमेव च दक्षिणाग्नौ । पर्यग्निकरणं तु गार्हपत्या देवा गार्हपत्ये संस्कारा इति वचनात् ॥ ॥ यावं तो यजमानगृह्या एकाधिकानि ।
यावं तो गृह्याः स्युरिति वचनात् । एकाधिकानि । एकेनातिरिक्तानि भवंतीति वचनात् ॥ ॥ प्रजायां वा जातश्रुतेः ॥ ॥ प्रजायां वा संमाय कर्तव्या
निद्रुति । प्रजासंमितानि कर्तव्यानित्यर्थः । कुत एतत् । जातश्रुतेः । तथा श्रैवास्य प्रजा जाता आसन्त्याश्चा जातास्ता उभयीर्वरुणपाशाय
मुंचतीति । पूर्वगृह्यशब्दाः विशेषादभिहितं । तथा श्रैवास्य प्रजा जाता आसन्त्याश्चा जाता इति विशेषावगतिः । तस्मात्प्रजासंमितान्येवं कर्त
व्यानीति । अप्रजस्याकरणे प्राप्ते हि प्रजस्यैकप्रजस्य प्रजासंख्यायां प्राप्तायां इदमाह ॥ ॥ त्रीणि वा नित्यत्वात् ॥ हि प्रजाप्रजेकप्रजानां
त्रीणि कर्तव्यानि । बहुतविशिष्टानां हि श्रवणं । करंभपात्राणि कुर्वतीति । निसं च त्रिषु बहुवचनं । न चैष प्रजासंस्कारः । कर्तव्यमित्येतानि । क्र

कं पू ५
 उपरुह्याम्यायंते। अतश्च द्विप्रजैकप्रजाप्रजानां त्रीण्येकाधिकानि कर्तव्यानि। मेषमिथुनं च। वत्रापि मेषं च मेषो च कुर्वतीति वचनात् पूर्वो
 द्युर्वकुर्वतीति केतुः। तद्युक्तं। तत्रापि सप्तमेकः शब्दः सः कालविषयो वा भवति। द्रव्यविषयो वा। यदि कालविषयो नयवमयता प्राप्नोति। द्रव्य
 विषयेन कालनियममश्नुति। तत्र द्रव्यविषयता युक्ता। कालविषये हि सत्यंगानां प्रधानकालता बाधः॥ तथा चानुवदति। यवमयो भवत इति।
 तस्मादुत्तरे द्युर्वमेव मेषमिथुनकरणं। तत्रार्थेति शब्दस्य द्रव्यविषयत्वात्। अधिकृतत्वादिदमुच्यते॥ ॥ अनेडकी नूर्णाः प्रस्ताप्याः स्तेष्ये त
 योः। द्विप्रकाराद्युर्णा भवन्ति। एडक्यः। अनेडक्यश्च॥ तत्र नियमार्थे मिदमुक्तं। कुशोर्णावाभावे कुशोर्णावा भवन्ति। ताश्चानेडकी नाम भा
 वे। एवं हि श्रूयते। यद्यनेडकी नूर्णा विंदेताः प्रणिज्य निष्तेष्ये द्युर्व अनेडकी नर्विंदेदथो अपि कुशोर्णा एव स्युरिति॥ ॥ आहवनीय
 स्य पुरस्तात् वेदी करोति। आहवनीयदेशस्य पुरस्तादित्येके। तद्युक्तं अनियतदेशत्वादाहवनीयस्या। आहवनीयमुद्भूतस्य पुरस्तादि
 त्यपरे। एतदप्यनुपपन्नं। नत्वाहवनीयोद्धारणमत्र प्रकृतं। वरुणप्रधाससाधनभूतस्याहवनीयस्योत्तरवेदावग्निनिधानमुक्तं। उत्तर
 वेदावग्निनिर्धीयते इति। आचार्येणाप्युक्तं। तस्यामग्निं निरधातीति। अथोत्तरवेदिकरणात् पूर्वमुपि येता। तथा सत्यदृष्टार्थता स्यात् हेरं व
 त्मादाहवनीयस्य पुरस्तारिति यावदाहवतीयो न भवति। गार्हपत्याच्च पृथग्भूतस्याहवनीयव्यपदेशः। नीयोद्धारणस्य पुरस्तारिति सूत्रार्थः।
 तस्मादाह

तद्देवेदीद्वयग्रीभवत इति यचनात्वेदीकरोतीत्युक्तं ॥ प्रादेशोतरादयो वा ॥ प्रादेशः प्रसिद्धः ॥ प्रस तांगुलिपाणिरामणिबंधनास्थ
उच्यते ॥ तथा च कथं न ॥ न एयेन न मुष्टिनेति ॥ ॥ रथमा उत्तरा ॥ रथप्रमाणं चाभिहितं परिशिष्टकारेण ॥ तत्राष्टाशीतिशतमीषेत्येवमा
दि ॥ ॥ चतुरराष्ट्रिर्वापश्वासप्रप्राचीपद्मत्रयः पुरस्तात् ॥ इदमपरं वैकल्पिकं प्रमाणं ॥ ॥ तेषां मध्ये शंखः ॥ त्रयाणां मध्ये शंखुनिख
ननं कर्तव्यं ॥ तेषां मिति चानेन पुरस्तात्प्रमाणमुपलक्ष्यते ॥ तत्र हि शंखनाकार्यमस्ति पुरीषनिर्वपनाय ॥ ॥ अपरिमितमवा ॥ उक्तप्रमाण
योर्बहुतरावाकार्यात् ॥ ॥ स्फाद्यासंमर्शनात्करोतीत्युक्तं ॥ स्फाद्यश्च प्रोक्षितो गमावं प्रहृतौ प्रतिपन्नः ॥ प्रोक्षणं च प्रणीतो दकेनाप्रणीता अ
पि ब्रह्मणा विना न भवति ॥ अतः सर्वमप हृष्यते ॥ स्फादीनां च पात्राणामासादनादिकर्तव्यं ॥ तत्र केचि ब्रह्मासादयन्ति ॥ तस्युनर्विचारणी
यं ॥ न स्य च खननमपहृष्यते ॥ अतः स्वकाल एवाभ्यासादनमिति ॥ अथ च वेदिरपहृष्यमाणा सर्वसाधनान्यपकर्षयति ॥ तदा न्यैरवच्छ
दनान्यपहृष्येरन् ॥ न चैतद्युक्तरूपमिव सर्वं ॥ संमर्शनां ते च ज्योतिषो मे उत्तरवेदिर्दृष्टा ॥ इहापि संमर्शनां ते एव कर्तव्या ॥ ज्योतिषो मे विहि
ताया इह वाक्येन विनियोगः ॥ अतः स्फाद्यासंमर्शनात्करोतीत्युक्तं ॥ ॥ उभयोरेक उत्तरः ॥ उभयो रपि वेद्योरेक उत्तरो भवति ॥ ॥ अ
परेण वेदिं प्रति प्रस्थातुः संचरः ॥ स्तवय जुहर्णा य संचर नियमः ॥ ॥ उत्तरे वेदिं निवपत्युत्तरस्यां ॥ स उत्तरस्यामेव वेदा उत्तरवेदिमुपकिरती

क. पू.
६

तिवचनात् ॥ ॥ शम्यामादयचात्वालेमिमीतेपूर्वेणोत्करं संवरं परिहाप्याद्बृहचशम्यादानमप्राकृतकार्यार्थं। अत आसादनादि
नभवति। उत्करं पूर्वेण संवरं मुक्ताचात्वालेमानं। चात्वालेश्चमानाद्यभिनिर्वर्त्येत आह ॥ ॥ शम्यामुदीचीनिदधाति पुरस्ताच्च ॥ ॥
उदीचीमेव ॥ ॥ दक्षिणतः प्राचीमुत्तरतश्च प्राचीमेव ॥ ॥ स्फेपनांतर्लिखति तसायनीति प्रतिमंत्रं। शम्यानिधानानंतरमेव परित्तेखः कर्त
व्यः। लाघविकेन सता सर्वतः शम्यानिधानमुक्तं ॥ ॥ विदेदग्निरिति चात्वाले प्रहरति स्फेपनाच्चारध्वे विदेदग्निरित्यनेन संव्रणत्वात्वाले
प्रहरत्यन्वारध्वेयजमानेन ॥ ॥ अग्ने अंगिर इति पुरीषं ह्रति। पुरीषं यदुत्तरवातं तदाग्नेंगिर इति ह्रति ॥ ॥ हस्तेन च। चशब्दात् स्फो
नच ॥ ॥ योस्यामिति निवपति पूर्वाद्देशं कुसहितं। योस्यामित्यनेन मंत्रेण शं कु संलग्नं पुरीषं निवपति ॥ ॥ अग्नी दुकरवत्तल्लीहं हृतं। त
मग्नीदभिनिदधाति। उत्करवत्याणि द्वयेन मंत्ररहितं ॥ ॥ एवं हि परं द्वितीयस्या तृतीयस्यामिति विशेषः। एवं द्विपरं प्रहरणादिकर्तव्यं। यो द्वि
तीयस्या तृतीयस्य मिति निवपने विशेषः। अन्वारं भस्म प्रहरणमात्र एव। तत्रैव श्रुतत्वात् ॥ ॥ अनुत्वेति चतुर्थं यथार्थमाह स्वमिदं ह्यसीति
ब्रूहसुतरं वेदिं। अनुत्वेत्यनेन मंत्रेण यथार्थं पुरीषमाह स्वयथार्थो निर्वर्त्यते तथा पुरीषमाह स्वमिदं ह्यसीत्युत्तरवेदिं ब्रूहति ॥ ॥ शम्यामांत्री हेरं व
वितृतीयामपरिमितां युगमांत्रीयजमानदशपद्यां वा। द्वात्रिंशद्गुलाशम्या ॥ ॥ वितृतीयामिति वेदेस्तृतीयविभागसंमितां। अप

रिमितां वा प्रमाणद्वयस्यैव। तत्र हि श्रूयते। वितृती। यामपरिमितां वेति। पुगमात्रीय जमानदशपद्यां वा उत्तरवेदिं व्यूहति सोमे वोत्तरे व्यपस्य
 रणश्रुतेः। सोम एव उत्तरे द्वे प्रमाणे। युगमात्रीय जमानदशपद्यां वा उत्तरवेदिं व्यूहति अन्यान्यपि तत्र भवन्त्येव तत्राविशेषश्रवणासो
 म एवोत्तरे इति। कुत एतत्। व्यपस्युरणश्रुतेः। व्यपस्युरेते ह वा एते वेदिश्चोत्तरवेदिश्च। व्यपस्युरणं च स्यर्द्धे च्यते। सा चातिमहत्वाद् उत्तर
 वेदेः स्यर्द्धे पजायते। असंभवाच्च॥ ॥ मध्येनाभिकरोति प्रादेशसमाचतुःसक्तिं। उत्तरवेदिमध्ये प्रादेशपरिमाणां चतुःसक्तिनाभिक
 रोति॥ ॥ प्रोक्षत्सुत्तरवेदिं। सिंक्ताश्च प्रकिरति सिंक्ष्य सिति प्रतिमंत्रं। आनंतर्थात्नाभेरेव प्रोक्षणमाभूदित्युत्तरवेदिग्रहणं॥ ॥३॥ ॥
 छंनावसति। अयेनां छादयति सा छंनेतार्हः। रात्रिं वसतीति श्रुतत्वात्। छादनयुत्तरवेदि संस्कारः सोत्र प्रवर्तते॥ वसत्यर्थस्तु ज्योतिरोम एव।
 ननु च ज्योतिरोम उत्तरे वेदि रुसत्रा॥ सा चेह्वचनेन विनियुक्ता। स उत्तरस्यामेव वेद उत्तरवेदिमुपकिरतीति। तेन वसत्यर्थोऽपि प्राप्नोति॥
 उच्यते। सद्यः कारुत्वाद् द्विह्वतीनां वसत्यर्थस्यान्नाप्राप्तिः। छादनं तु संस्कारत्वाद्भवत्येव॥ प्रातः पंचगृहीतं गृहीत्वाग्नीप्रणयतीध्माभ्यामुप
 यम्य। प्रातर्ग्रहणमपि तदर्थमेव। इहार्हसंभवात्। पंचगृहीतमाज्यगृहीत्वाग्नीप्रणयति। तद्देवेदीदूवग्रीभवत अग्नी इति द्विवचनं॥ इध्मा
 भ्यामुपयम्य। उपयमनीभिर्गृहीत्वा उत्तरवेदीं द्विध्वेन प्रणयनं दृष्टं ज्योतिरोमे। इध्ममभ्यादधत्तुपयमनीरुपकल्पयंतीति। हतानुक्त

क. पू. रणत्वेन च दक्षिणा विहारेऽपि प्राप्तिमाशङ्क्यते इध्माभ्यामिति ॥ सर्ववा विभज्य प्राकृतत्वात् इध्मप्रणयनं हि सशेषस्याह
 वनीयस्य भवति इह सर्वस्याहवनीयस्य विभज्यप्रणयनं कर्तव्यं कुत एतत् प्राकृतत्वात् प्रणयनस्य प्राकृतमेवेदं प्रणयनं प्राकृ
 तौ चाशेषस्य प्रणयनं दृष्टं ॥ प्रणयनं सोमाद्वाच्यत्वात् अथवा सौमिकमेतत्प्रणयनं कुत एतत् तत्र वाच्यत्वात् विधीयमा
 नत्वादित्यर्थः यच्च प्रोप्नोति तद्विधीयते सौमिकं च न प्राप्नोति अतस्तस्य विधानमिति ॥ प्रकृतेर्वानामत्वात् अथवा प्रकृतेः
 संवंध्येतत्प्रणयनं न तत्सौमिकं कुत एतत् अनामत्वात् न त्वेतन्नामधेया किं तर्हि प्रपूर्वो न याते क्रियावाचको गच्छति पचति प
 रतीतिवत् नाम्ना च धर्मप्राप्तिर्भवति न चैतन्नामतिङ्गत्वात् अतः अनामत्वाच्च सौमिकस्य नातिदेशः कथं तर्हि इमुच्यते ह्योः प्र
 णयंतीति ग्रहणं गुणार्थमुत्तरवेद्यग्निनिधानात् ॥ प्रणयनं ग्रहणं गुणार्थं को गुण इति चेत् ॥ ह्योरुत्तरवेद्यग्निनिधानात् ह्योः
 पर्वणोः उत्तरवेदाग्निनिर्धीयत इति तस्मादसौमिकत्वान्नेह ध्माप्रणयनं ॥ आज्यप्रोक्षणी रुध्म्याग्नीचाहाग्निभ्यां प्रद्वियमा
 णाभ्यामनुब्रूत्येकस्यायानूदेहीति आज्यं पंचरहीतं प्रोक्षणीग्नीचोद्यम्याहाग्निभ्यां प्रद्वियमाणा मनुब्रूहीत्याह अपंच प्राकृ हेरं व
 तेषि प्रणयनेभ्यधिकरेणो यत्प्रणयनीयानुवाचनमिति ॥ त्रिरुक्तायां यथा वेदिहरणं त्रिरुक्तायां प्रथमायामृचिपथा

वेदिहरणं। यायस्यवेदिरिति॥ ॥ प्रतिप्रस्थातास्तेन लिखत्यावेदिश्रोणे रुत्तरवेदेर्वा प्रतिप्रस्थातास्तेन लिखतिवेदिश्रोणिं यावत्। उत्तर
 वेदेर्वा। अयंच पदार्थः सोमिको न च वाक् रुणप्रघासिकः। तत्रैव विधानात्। अनूदेति प्रतिप्रस्थातैकस्य ये तस्मान्मध्यमाच्छंकोर्येष
 षवेदेर्जघनाद्धे भवति तद्यदेवात्रांतः पातेन गार्हपत्यस्य वेदेर्व्यवहितं भवति तदेवैतदनुसंतनोतीति। अतश्च मर्यादामात्रमत्र द्रष्टव्यं। आ
 वेदिश्रोणे रुत्तरवेदेर्वा। सोमिकस्यात्रोपदेशोतिदेशार्थः। अग्निं प्रणयज्योपनिवनाकृतेति॥ ॥ वेद्यंतरे स्थितो दंडुः तरवेदिं प्रोक्षतीद्र
 घोष प्रतिप्रतिमंत्रं प्रतिदिशं यथा लिङ्गं॥ आपोऽप्यन्यायेन च वेद्युतवेद्यंतरे स्थितो दंडुः तरवेदिं प्रोक्षतीद्र घोष इत्येभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं प्रतिदि
 शं यथा लिङ्गं॥ ॥ दक्षिणाः स सहितं बहिर्वेदिशे पं निषिंचती दमहंतं संवास्मुमित्यभिचरन्। दक्षिणाः स संलग्नं प्रोक्षिणी शेषं निषिंच
 चति बहिर्वेदि दमहंतं समित्यने नमंत्रेण अमुमिति वाभिचारं नामादिशेत्। स च बहिर्दक्षिणं यत्तादित्यतः पूर्वो भवति॥ ॥ नाभ्याः श्रोण्या
 ः सेषु पंचगृहीतं जुहोत्यक्षम्या दक्षिणाः स श्रोण्याः श्रोण्यामः स मध्ये च हिरण्यं पश्यंति। त्वसीति प्रतिमंत्रं। उत्तरवेदिनाभ्याः श्रो
 ण्यः सेषु पंचगृहीतं जुहोति अक्षया। दक्षिणे स प्रथमं। तत उत्तरस्यां श्रोण्यां। पुनर्दक्षिणस्यां। तत उत्तरे स। पुनर्मध्ये च हिरण्यं पश्य
 न्। त्वसीत्येभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं॥ ॥ भूतेभ्यस्वेति सुचमुद्यच्छति। स्कक् वैकं कती भवति। होमविधानात्॥ ॥ नार्भिभिपैपुहरेवेः परे

क.पू.
८

दधातिपूर्ववध्वोसीतिप्रतिमंत्रं। पूर्ववदिति मध्यमदक्षिणोत्तरैः। ध्वोसीत्येवमादिभिर्मंत्रैः प्रतिमंत्रं॥ ॥ अग्नेः पुरीषमिति निव
पतिगुलुलुसुगंधिते जनरुहस्तकाश्रौपरिशीर्षण्या अभावेन्याः॥ अग्नेः पुरीषमित्यनेनमंत्रेण गुलुत्वादीनाम्यानिवपति। र
हस्तकाश्रौपरिशीर्षण्याः॥ तदभावेन्याः॥ ॥ तेष्वग्निं निदधाति। तेषु संभारेषु अग्निं मुंचति। उद्धता वोक्षिते दक्षिणं। अग्निं नि
दधातीति वाक्यशेषः॥ पैरुदाहरवादिन संभारनिवपनांतमंचनं भवति। उत्तरवेदिमात्रविधानात्। पैरुदाहरवादीनां चाग्न्यर्थत्वात्। एते
हि ज्योतिष्टोमिकस्याग्नेरंगं। शरीरं हेवास्यपीतुदावीत्यभिधायाह। तद्यदेवात्राग्न्येन्यत्तं तदिहाप्यसदिति। नचेह ज्योतिष्टोमिको
ग्निरुत्तरवेदिमात्रविधानात्। किमिति पैरुदाहरवादय उपन्यस्ताः। त्राघवाय अतिदेशार्थं। ज्योतिष्टोमित्यग्निं प्रणयत्यौपनिवपना कृते
त्यनेन कथं नामातिदेशः स्यादिति। तथा च इधो नीक्षरणं निराकृत्योपयमनीरुपनिवपतीत्युक्तमाचार्येण॥ ॥ प्रणीता घतः।
प्रणीता प्रणयनस्यापहृष्टत्वात्। प्रणीता प्रणयनादि न भवति। एवं चेत्प्रणीता प्रणयनं यस्यादौ तदादि भवति॥ तच्च परिस्तरणं।
एतदप्यनुपपन्नं। अवसराभावात्। अद्यायग्न्यन्वाधानमकृतमास्ते। तेन परिस्तरणस्यानवसरः। अतः प्रणीताग्रहणेन प्रणीता हेरंब-
नामग्रहणं। कथं तर्ह्येतत्प्रणीत आहवनीयो यस्य कर्मण आदौ तदादि भवति। किंच तदग्न्यन्वाधानं। उद्धता हवनीयमग्न्यन्वाधानस्या ८

वसरः। तेन प्रणीता घत इति आग्न्यन्वाधानमिह ते देवोक्तं भवति। अथ वैकस्यादिशब्दस्य लोपेनोद्मुखन्यायेन प्रणीतादिमादौ तत्त्वा
भवतीत्यर्थः। एवं कृत्वा यकृतं तत्कृतमेव ब्रह्मवरणादिशेषमग्न्यन्वाधानादिप्रतिप्रसूयते॥ ॥ ब्रतोपायनं वा कृतं चेत्। अग्न्यन्वाधान
समनंतरं ब्रतोपायनीयस्य कालः। तदप्यत्र वा भवति। यदि न क्षतं पूर्वं। ननु च ब्रतोपायनस्यायमेव प्रथमः कालः। कथमिदमुत्तमकृतं
चेदिति। उच्यते। ब्रतोपायनं पदार्थो गंतेशां चापकर्षात्तस्यापि पक्षे अपकर्षः प्राप्नोति तेनाहृतं चेदुच्यते। यद्येवं वा न भवत्येव ब्रतोपा
यनमत्र। किं कारणं वैकल्पिकानामादावेवाधारणं कर्तव्यं। मया स्मिन्काले ब्रतोपायनं कर्तव्यमिति॥ तद्यदग्न्यन्वाधानोत्तरका
लीना एव आसन्। तस्मादपरिचोदना एषा॥ ॥ नित्येभ्यो धिकान्येन्द्राग्नाः पयस्यै वारुणीमारुतीकां पएककपालः। अग्नेपादि
भ्यो नित्येभ्यो धिकान्येतानि हवीषि भवन्ति॥ ॥ नानाजनिर्वपणं॥ साधारण्याद्गर्हपत्यस्य। निर्वापाधि श्रयणयोः सह प्राप्ता
विदमुच्यते॥ ॥ दक्षिणं प्रति प्रस्थानुः। अपरकालत्वादुत्तरं मा भूदिति॥ ॥ ध्रुवायाः पुरस्तादृषदाज्यमाज्यं दधि मिश्रं पंचगृही
तं ज्योतिरसीति समिदं तेन। ध्रौवादाज्योत्सूर्वपृषदाज्यं आज्यं दधि मिश्रं पंचगृहीतं तस्य ते ज्योतिरसीज्यनेन मंत्रेण। विष्णुरूपमि
त्यत्र परिसमाप्तत्वाद्वाक्यस्य समिदं तेनेत्युच्यते। न ह्यत्र परादिना पूर्वोक्तन्यायः। प्रकरणांतरपाठात्॥ ॥ मंत्रस्त्वपूर्वोपि ससृह

कृ-पू-
६

त्रिर्वा प्राप्नोति। अनुयोजार्थस्य हि द्रव्यस्य प्रकृतौ एवमेव दृष्टत्वात्॥ अनुयाजार्थः सर्वत्रायत्र एष द्रव्यग्रहणमुच्यते तत्रानुया-
जार्थतोच्यते। एवं चासंमर्गात्यक्तास्य भवति। तच्चोपकल्पनीयं। ननु उपभूतकार्यापत्तिरस्या उपभूत उपभरणार्थत्वात्। ते-
नोपभूतमोक्षरूपप्रयुक्ताः। तानुयाजार्थद्रव्यधारणप्रयुक्ता इति॥ ॥ उपभूता सादनं॥ उपभूतमासादनं एष द्रव्यस्य भवति।
अनुयाजार्थस्य हेवमेव दृष्टत्वात्॥ ॥ प्रियेणाधाम्नेति वा विशेषोपदेशात्॥ अविशेषेणा हि प्रियेणाधाम्नेति तद्विर्मात्रमुद्दि-
श्य विहितं। नवप्रकृतावनुयाजार्थस्य द्रव्यस्य तदा सादनं। उपभूत एव तदिति॥ ॥ उत्तरं वाऽपरकालत्वात्। उत्तरं वा गृह्येत।
कुत एतत्। अपरकाले हि तस्य विनियोग इति। एवं प्राप्ते पुनर्वाशब्देन व्यावर्त्यते॥ वा पूर्वंगृह्यते। उपभोगत्वात्॥ प्रकृता भवितुं
परकालीने मनसता पूर्वकाले तैवोपभुक्ता। अतः प्रकृतिवत् पूर्वकाले तैवेति॥ ॥ प्रतिप्रच्छाता च। एष द्रव्यं गृह्णाति॥ ॥ नवा
अथपदि प्रतिच्छानुः एष द्रव्यं भवतीति विकल्पेन श्रवणात्॥ ॥ प्रणीता पत्नी संभरुनाग्निमंथनाश्रुतप्रत्याश्रुतप्रेषयजमा-
नवाचनहो नृपदनवरणप्रारित्रांगुलिपर्वजनावांतरेडाभागापराग्यवभृथानि प्रतिप्रच्छाता प्रतिप्रच्छाता प्रणीता दीनूनक-
रोति। प्रणीतास्तावदिभवाद्भवंतित्युध्वर्युणा कृताः प्रतिप्रच्छातुरिति। पत्नी संभरुनं कृतत्वात्। अग्निमंथनं नृशस्त्रात्। आश्रुता प्र

हो-
६

त्याश्रुतेचा प्रेषाय जे तेवमादयः। वाचनेय जमानस्य। वाचनस्य का प्राप्तिः। एष दान्यस्कंदनेच उस्त्रिंशद्वे मद्रुति केचित्। तत्र ह्याहुतिदे
 मे वाचनं विहितं। नेत्यपरे। एकैकस्या एव हेमेतद्विहितं द्रुति। एकैकां यथाकारं हुत्वा यत्तस्य दोहू द्रुति वाचयतीत्युक्तत्वात्। कस्तस्य त्रस
 माधिः। सपाशुकेषु यजमानवाचनं विहितं। तदनुकरणात्प्रतिप्रच्छानुपिमाभूदिति प्रतिविध्यते। प्राशि वंचनात्॥ अंगुलि पंक्ती जनेक
 तत्वात्। अवां तरेडाभागाश्च कृतत्वादेव। अपरमिहोमः वचनात्। अथाध्वर्युरेव प्रतिपरे सपत्नीः संयाजयत्तु पास्त एव प्रतिप्रच्छतेति
 वचनात्। अवभृथोपि वचनादेव नमवतीति॥ ॥ कृतानुकरणेन्यत्र दक्षिणास्यां। कृतानुकरणे एव प्रतिप्रच्छतेति वचनात्॥ ॥ वा-
 जिने निषिच्यो भयोः करीरण्यापति शमीपलाशमिश्राणि। योरुभयोरेव करीरण्यावपति। तथा चतयोरुभयोरेव शमीपलाशा
 न्यावपति॥ उभयोस्तुल्यत्वान्नमिश्रणं पलाशानां प्रयोजनं। अंतर्त्येपि उच्यते एव। तत्रच्छामिद्याराच्च पूर्वमावापः। वाजिने निषि
 च्य करीरण्यावपति। एतानि च संस्कारकाणि न प्रदेयानि। अतः प्रदेयधर्मानमवन्ति॥ ॥ मेषमिथुनं च। आवपतीत्यनुवर्तते। यश्चा
 यमावापस्तदुद्धासनं पात्र्यां प्राप्तं वचनात्तस्य स्ययीः क्रियते॥ ॥ मारुत्यां मेषां पाशिष्याद्वारुण्यां मेषीं। अस्य च मेषमिथुनस्य
 पौरोडाशिकविध्यं तेन केचित्कपालेषु श्रयणमिच्छति। तदुक्तं। पिष्टकृतानां हि उंडेरकादीनां कुंभ्यां श्रयणं प्रसिद्धं। यथा पुरोडाश

क-पू.
१०

नां कपालेषु। वरुणां च स्था ल्यामिति। यथा प्रसिद्धे च श्रयणादौ मंत्रवन्नियमादिधविधानं। अतश्च कुंभ्योर्मेषमिथुनस्य श्रवणं। तयो
श्चाऽकपालकार्यापत्तेश्चोरो विष कल्पनमिति। उदकमपि तत्रोपसर्जनी कार्यस्य निर्वृतत्वादन्यदेव भवति। प्रदेयधर्मोऽस्तु प्रदेयत्वान्मे
षमिथुनस्य भवंत्येव। कथं प्रदेयतेति चेत्। सोऽन्यतरेणावहनेन सह मेषमवदधातीति। प्रदत्ता ये वचावदीयते। तथा च किं गं। एष वै प्रत्य
हं वरुणस्य पशुर्यन्मेष इति। वरुणसं वंधा तमेषस्य प्रदेयतेति॥ ॥ सर्वाणि हवीं ऽप्युत्तरस्यामासादयति मारुतीः। सहज्यां प्रति प्रस्था
ता दक्षिणास्यां। सर्वग्रहणं करं भपात्रार्थमिति केचित्। तदनुपपन्नं। दक्षिणेऽग्नौ तेषां होमः। तत्रैवासादनं युक्तरूपमिति॥ सर्वग्रहणं कि
मर्थमिति चेत्। महविधाने सति विभागार्थं। मारुती व्यतिरेकेण सर्वा एतत्तरस्यां वेद्यां। मारुती तु सहज्यां दक्षिणास्यामासाद्यत इति।
एवं च सति मारुत्याः पयास्यायाः प्रति प्रस्थातुरेव कर्तृत्वं मेष्याश्च। एवं च सति यथास्वं प्राणदानमिति॥ ॥ संमार्जनाय प्रेषितेऽसंम
ष्टे प्रति प्रस्थातपत्नी मानेऽप्यन्वाहकेन चरसीति। असंमष्टमेव भवति सं प्रेषितमथ प्रति प्रस्थाता प्रति परैति सपत्नी मुदानेऽप्यन्यथा
केन चरसीति॥ ॥ सहस्रना चरे। ये संस्तुताः संगता भर्तृ व्यतिरेकेण तानाचरे॥ ॥ तृणानि वो ऋक्षातिप्रति सहस्रमुत मनारव्या हेरं व-
तमहितं तातिभ्य इति श्रुतेः गव्याते प्रघासिन इत्येनां वाचयति नयन्॥ आरव्या नोत्तरकरं प्रघासिन इति अमुं मंत्रं वाचयति पत्नी

१०

अतएवमंत्रवर्णात्करंभापात्रेमरुतां देवतालंगम्यते। प्रचासिनो हवामहे मरुतश्चरिशदसदूति। वाक्यशेषाच्च। यथापुरोनुवा
 क्यैवमैवेतयैवेनानेतेभ्यःपात्रेभ्योदूयति॥ ॥ करंभापात्राणि जुहोति पूर्येणमूर्द्धनिकृत्वा दक्षिणे ग्नौ प्रत्यङ्मुखी जायाप
 ती वा दक्षिणे नाहृत्य तीर्थेन पूर्वेण वेदिमपरेण वा यद्ग्रामदूति॥ करंभापात्राणि पूर्येण पत्नी जुहोति दक्षिणे ग्नौ प्रत्यङ्मुखी
 यद्ग्रामदूत्यनेन मंत्रेण मूर्द्धनिकृत्वा गच्छति दक्षिणे नाहरणं ब्रह्मयजमानयोश्चाग्नेश्वान्तरेण। तीर्थेन प्रविश्य पूर्वेण वेदिमपरे
 ण वैत्यथ यथोक्तं जुहोति। जायापती वा जुहुतः। तदा च यजमानो न्वारंभं करोति॥ ॥ मोषूणदूतियजमानो जपति॥ अकन्कर्मत्वे
 नां वाचयति प्रतिनयन॥ ॥ प्रतिशब्दप्रयोगात्तेनैव मार्गेण पत्नी नयन्नकन्कर्मति वाचयति॥ ॥ आगते संमार्जनाद्याज्यभागा
 भ्यां वैष्ठतावसरे प्राकृतानुवृत्त्यर्थमाहुः॥ आगते प्रतिप्रस्थातारि संमार्जनाद्याज्यभागांस्तं कर्म क्रियते॥ ॥ स्कक्याणि रास्ते प्रतिप
 स्थाता। तत उर्ध्वं स्कक्याणि रास्ते प्रतिप्रस्थाता॥ ॥ हविर्भिश्चरत्यभध्वर्युः॥ ॥ पयस्याप्रवरणकाले मेषौ व्यतिहरतः॥ ॥ सयोमे
 षो भवति मारुत्यां तं वारुण्यामवदधातियो मेषी भवति वारुण्यां तं मारुल्यामवदधातीति वचनात्॥ ॥ अन्यतरेणावदा
 नेन सह मेषं। अन्यतरेण पयस्यावदानेन सह मेषमवदधातीति॥ ॥ सोन्यतरेणावदानेन सह मेषमवदधातीति॥ ॥

सव्येनस्कृत्वौगृहीत्वाप्रतिप्रस्थानुर्वोसोदक्षिणेनमरुद्भ्यानुवाचपति॥ सव्येपाणापध्वर्युःस्कृत्वौगृहीत्वादक्षिणेनप्रतिप्रस्थानुर्वोसो॥
 न्वारभ्याहमरुद्भ्यानुवृहीतिश्रुतत्वात्॥ ॥ वारुणीवदवदानं॥ मारुत्याः पयस्यायाः प्रतिप्रस्थाताकरोति॥ ॥ हविर्भिश्च
 रितउभौष्विष्टकृत्प्रभृति॥ हविर्भिश्चरितइतिकायेनप्रचर्येतत्तदुक्तंभवेति॥ उभावेवाविष्टकृत्प्रभृतिकर्वातेसर्वं॥ ॥ द्रुडाम
 वदायप्रतिप्रस्थान्नेप्रयच्छतितत्रप्रतिप्रस्थातामारुत्याः॥ द्विस्वद्यति॥ ॥ स्कृत्वौगृहीतोध्वर्युः॥ अध्वर्युग्रहणंयजमा
 नव्युदासार्थं॥ ॥ समासिव्यवाजिनमक्षः॥ समासिव्यवाजिनशेषो॥ मक्षःकर्तव्यः॥ ॥ अध्वर्युविकारात्प्रतिप्रस्थाताम
 क्षेषु॥ अध्वर्युकर्मकुर्वन्ध्वर्युर्विकारइत्युच्यते॥ अतश्चकर्मनिमित्तत्वात्तमक्षेचपिभवति॥ ॥ मैत्रावरुणश्चहोत्रध्वर्युर्वि
 कारात्॥ यत्रमैत्रावरुणोविद्यते॥ तत्रतस्यापिमक्षोभवति॥ ॥ रुतएतताहोत्रध्वर्युविकारात्॥ होतारं हिपुरेनुवाक्या
 नुवाचनेनविकरोति॥ प्रेषेणचाध्वर्युः॥ मैत्रावरुणः प्रेष्यतिचानुवादेतिवचनात्॥ अतःसोपितंनिमित्तैर्मक्षेर्युज्यतइति॥
 ॥ समिष्टयजूः पितृस्त्रीदक्षिणस्यो॥ वेद्यांभवन्तीति॥ वारुणीनिष्कापेणावभृयंकर्तुंअपःप्रतियंतीतिवाक्यशेषः॥
 निष्कापस्यकरणत्वेननिर्देशात्पुरोडाशोनिवर्तते॥ ॥ तृष्णीमेत्याभ्यवेत्यमज्जयत्यवभृथेति॥ तृष्णीमेत्येति सामगान

हरं व.
 ११

प्रतिषेधः। अभ्यवेत्युच्यते। मिति अपोवक्रमणवाचनप्रतिषेधः मज्जयति निष्कापस्त्रालीमवभयेत्यनेन मंत्रेण॥ ॥ ज्ञाया
 पतीस्मातोऽमज्जंतोऽमज्जंतो वेवस्मानमाचरतः॥ ॥ अन्योन्यस्य दृष्टेधावतः॥ धावुगतिशुद्धोऽष्टशोधयतः। प्रक्षाल
 यत इत्यर्थः॥ ॥ अन्ये वास्सी पस्तिधाते। जायापती॥ ॥ पूर्वदद्यादधिकृतेभ्यो यस्मादुद्धेत॥ पूर्ववाससी दद्यादधिकृतेभ्यस्त
 त्विग्न्या यस्मा एवेच्छा भवति। स यस्मै कामयेत तस्मै दद्यादिति वचनात्॥ ॥ यथेतमेत्याहुवनीये समिदा धानं देवानां स समिदसीति॥
 यथेतमिति तूष्णीमेवैत्येतदुक्तं भवति। तथा चामहीया जपप्रतिषेधः। आहुवनीये समिदा धानं देवानां स समिदसीत्यनेन मंत्रेण॥
 ॥ ॥ पत्नी कगार्हपत्ये तूष्णीं॥ समिधमादधातीति वाक्यशेषः॥ ॥ धेनुर्दक्षिणेष्वष्टद्वारवा॥ धेन्वादीनां विकल्पः॥ ॥ कार्तिक्याह
 साकमेधाह्वं॥ कार्तिकीति कार्तिकृषोर्णमास्युच्यते॥ स च चतुर्मासोपलक्षितः कालो भिधीयते। अथ यदेष एतैश्चतुर्थे मासि यजत इति
 । तथा च सूत्रकारांतरं। पंचम्यां षोर्णमास्यां साकमेधा इति॥ साकमेधा इति च कर्मणो नाम धेयं। तदवयवभेदापेक्षया बाहुवचनं। नाम
 च व्यवहारार्थं। मासं साकमेधैरिति। ह्यहमेत्यवाच्यं। उत्तरसूत्रादेव तत्प्राप्तेः प्रातर्हुत्वा हुत्वा वेति। वाच्यं वा। पूर्वद्युः कर्तव्यस्य साकमेध
 संज्ञानयथा स्यात्। इतरथा हि षोर्णमास्यामेव कर्तव्यस्य साकमेधसंज्ञा भवति। तन्मा भूदिति ह्यहग्रहणं॥ ॥ पूर्वद्युः पूर्वाह्णे नयेनीकवते

क.पू.
१२

पुरोडाशः॥ पूर्वस्मिन्नहनिचतुर्दश्यामनीकवद्रुणविशिष्टायाग्नयेपुरोडाशः॥ पुरोडाशग्रहणं वयजतिप्रतिपत्सर्थे। दूतरथाद्यादूतिरथाशं
कथते॥ ॥ मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यो मध्यं दिने च रुः। अत्यलाच्च कालस्य प्रधानमात्रं तत्र॥ ॥ समिष्टयजुरंतं भवति। सांतपनीयं कर्म। कु
त एतत्॥ सौवस्तीर्णावेदिर्भवति। मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः दूतिवचनाद्गृहमेपीये॥ ॥ बहिरनुप्रहरणवर्जं। अथवा बहिरर्मात्रमेव न प्र
ह्रियते। येन प्रतिपत्सु कर्षेपदार्थानामुत्कर्षो न न्याय्यः। तस्माद्बहिरर्मात्रमेवोत्कृष्यते॥ एवमपि सति गृहमेध्यं ते संस्त्रासंयुक्तपदार्थवि
धानात्। सांतपनीत्याह संस्त्राप्येति ब्राह्मणतर्पणं विधीयते। तेनैव कर्मापवर्गा। एवं च सति बहिः ब्राह्मणतर्पणं त्रैषः ब्राह्मण
तर्पणं कर्मापवर्गा च पदार्थवदुष्टयमुत्कृष्यत इति संप्रदायः। अपोऽप्युसैवस्तीर्णावेदिर्भवतीत्येनेन सर्वमेवोत्कर्षयंति। तथा सांतप
नीयासंस्त्रा च बहिः प्रहरणेनैवामिधीयत इति। सचायं पक्षः श्रेयस्करतर इवामाति॥ ॥ इध्वास्त्रानेशकलपरिधिनिधाय मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यः सांयं च रुः पयसि॥ स्त्रानशब्दः कार्यवाची। कार्यं हि दृश्यते शकलानां द्वात्तनं। स्थाने निधायेति च प्रवृत्तिलिङ्गसंगमं
योगात् प्राकृतमेव निधानं। अस्ति हि प्रवृत्तावपरेण प्रणीतास्पन्निर्धाती ध्मा बहिः श्रेति प्रवृत्तिलिङ्गं। एवं च स्त्रानमपि लभ्यते। तच्च
निधानं पक्षे प्रेषितेन कर्तव्यं। तत्र वज्रः प्रोक्षितो गंभावमुपयाति॥ तत्प्रोक्षणेन च ब्रह्मा प्रणीता चापहृष्यत इति गृहमेधिविशिष्टा

हेरंब-
१२

नामरुतां सायमपराह्णपयसिचरुः कर्तव्यः। सायंशब्देन चापराह्णोक्तस्य ते। एवं हि श्रूयते॥ मरुद्भोग्रहमेधिभ्यो पराह्णे चरु इति। सव
पयसि श्रूयते॥ ॥ सांनाय्यवत्॥ ॥ तच्च पयः सांनाय्यधर्मवद्भवति। कुत एतत्॥ शाखया वत्सानपा कृत्य पवित्रवतिसंदोह्यतं चरुं श्रूय
पयतीति। अपि च। मेधो वै पयो मेधस्तंदुल इति तंदुलैः समुच्चारणात् प्राधान्यमवगम्यते। तच्च चाचरुं प्रकृत्य श्रूयते। तस्य द्रव्याद्याः
दिति द्विप्रकारा क्रिया कुषधिक्रिया सांनाय्यक्रिया चेति। एवं प्राप्ते इदमाह॥ ॥ तृष्णीवैकचोदनात्। उपसर्जनत्वं च अधिकरणविभाक्ता
निर्देशात्॥ पयसि श्रूयतीति। एकचोदनाच्च। एकाहीयं चोदना मरुद्भोग्रहमेधिभ्यश्चरु इति॥ एकाचोदना नो भवे विकर्तुमर्हतीति। अ
तश्चासांनाय्ये सांनाय्यधर्मा वाचनिकाः। शाखया वत्सानपा कृत्येत्येवमादयः। अत एव मंत्रोपनि प्रवर्तते। किंच॥ ॥ श्रुतेः॥ ॥ व
त्सापाकरणमात्रस्य चोदितत्वात्॥ तथा च शाखांतरदर्शनं। अयं तु पावत्सानपा कृत्येति॥ दर्शनं चैतत्। न वचनां। अप्रधानत्वात्॥ वत्सा
नपा कृत्येति बहुवचनोपदेशात् कैचिद्यात् वत्संदोहमिच्छंति॥ तथा च यदि बहु रोदनः स्यादित्युपपद्यते गोबहुत्वे हि रुदनं स्य बहु
त्वं भवतीति। तन्युनरयुक्तं। बहुवचनोपदेशात् त्रय एक अपाक्रियंते रुदनबहुत्वं च तिसृणामपि गवांसं भवत्येवापयसो बहुत्वात्।
तस्मात्त्रयाणामपाकरणं। न च पयसो रपि श्रयणमात्रापवित्रवतिसंदोह्ये तावन्मात्रश्रवणात्॥ ॥ अपयित्वा मिद्यायो द्वास्त्यं राव

क. ५.
१३

योरुद्धरतिपाशोर्वा। प्रपणाभिघारणे नूद्येते पिशीलकविधानार्थे। केविसिशीलकोपस्तरणनिषेधार्थमाहुः। तदनुपपन्नं। न स्वस्थान्व
यप्राप्तस्य निषेधकं वचनमस्ति॥ शशवयो रुद्धरतिपाशोर्वेति विकल्पः। अथ द्वे पिशीले वा पाशो वा निर्णेजनीति वचनात्। निर्णेज
नं श्रुता व नूद्यते। सूत्रकारेणान्वयप्राप्तत्वाच्चोपनिबद्धं। निर्णेजनं च संमार्ग उच्यते। प्रहृतो हि दृष्टं। संमार्गं प्रहृत्य। पात्राणि निर्णेजती
ति। तच्च ग्रहमेधिपिशीलकस्यैव भवति। न सौ विष्टकृतस्य शेषकार्थत्वादप्रयोजकत्वं हितस्य। एवं सति पशवपि त्र्यंगानामभिघा
रणासादनं लंभानभवन्ति॥ ॥ आसेचने मध्ये दत्त्वा सर्पिणसिंचत्याज्यार्थं। उदनस्य मध्ये सर्पिणसिंचत्याज्यकार्थं। आज्यकार्ये च।
आज्यभागनिवृत्तिः॥ ॥ यावदुक्तमतः॥ ॥ अत ऊर्ध्वं यावदुक्तमधस्तादपावदुक्तमिति केचित्। तदयुक्तं प्रमाणाभावात्। तस्मात्तः
शब्दो हेतुर्ये। अतो यावदुक्तं। येनान्वयप्राप्तावप्याज्यमागौ विधायेते। अतः आज्यभागविधानेन यावदागदुपकारकं तत्सर्वमत्र
न भवति॥ ॥ स्तरणाय जुषावेदिममि मृश्यत् श्रीवात्तत्वात्परिधिपरिधानां पुनः संस्कारशंकया स्तरणाय जुषेत्युच्यते। अत इदमा
हुत् श्रीवा कृतत्वादिति। कृतत्वात्संस्कारस्य तूष्णीमेवाभिमुखं न कर्तव्यं। ततः परिधिपरिधानं भवति। पूर्वतरं चान्वयोक्त्या हवनीयकल्प
नमिति॥ ॥ शकलान्याधाय कर्मल्योद्धृता वा सादयति। मतिग्रहणञ्च इधमसंख्यानं भवति॥ उद्धृता वा सादयति। उद्धृता वोदनाया

हेरं
१३

सादयति। तत्र गृहे मेध्योदने आज्यमोदनश्च द्वयमपि प्रयोजकमाह सादनमंत्रस्याहोविपरिणम्यते। प्रियाभ्यां धामभ्यामिति। सौवि
 ष्टकृते त्वं आज्यमेव प्रयोजकं। उदनस्य ध्रुवास्त्थानत्वात्। घृतादुःखोदनो नास्ति प्रयोगः। आलंभश्चाज्यपोद्दक्षिणस्य चोदनस्य॥ ॥
 सुक्लुवंचसंमार्ग्यं नुदस्य वासं मार्जनं। नोदना व्यावृत्तेरनुदस्येव संमार्जनं॥ ॥ आज्यभागभ्यां चरत्यामेयं दक्षिणा त्सौम्यमुत्तरा
 त्॥ एवमेवाहि श्रूयत इति॥ ॥ गृहमेधिसिष्टकृतौ वाज्यभागवत्समावदानौ॥ ॥ आज्यभागवदिति दक्षिणादेकः। अपर उत्तरा
 त्। समावदानाविति उभयोर्ध्वदत्तं। नैकप्रत्यवायदः सिष्टकृत इति॥ ॥ अप्रत्यभिधारणं च॥ प्रत्यभिधारणं क्षत्ताभ्यंगो न भव
 ति॥ सौविष्टकृते सुहिरभिधारणमिति संप्रदायः। यद्योक्तमुपरिहाह आज्यस्याभिधारयतीति सोऽनुवादो यथा प्राप्तस्य॥ ॥ अनुदस्य
 वासहितामाज्यमधि श्रूयति॥ वाशब्दे विकल्पार्थः। अनुदस्य पिशीलकयोः। स्त्राली पक्षो यमुच्यते। सहितमाज्यमधि श्रूय
 तीति। आहवनीयप्राप्यर्थमुच्यते। तदेव प्रतिवेशमाज्यमधि श्रूयतीति वचनात्॥ अत्र च स्त्राली ध्रुवा कार्ये वर्तते। तेनाज्यनि
 र्वापकाले तत्संमार्गः क्रियते॥ ॥ उदस्यो भयमासादयति॥ स्त्राली मोदनं वा। तस्मिन्नेवावसर इति॥ ॥ न प्राशिन्नमिदं तं भवति॥
 अथेतामेवावद्यति न प्राशिन्नमिति वचनात्॥ ॥ पूर्वमार्जनमुपहृत्या पूर्वे पक्षे उपहृत्य मार्जनं॥ ततो भक्षणं॥ ॥ प्राश्रंति युक्ताः

क.प.
१५

।युक्तं ग्रहणं यजमानव्युदासार्थं॥ ॥यजमानगृह्याहविरुद्धि एका ऋतिजो ब्राह्मणाश्चान्ये बहुश्चेत्। बहुश्चेदोदना। हवि
रुद्धि एका उपनीताः॥ ॥ अस्ति कर्तृत्वात्। अथैतामनिरुद्धि तां कुंभीमपि धाय निदधति इति वचनात्। अपि धाने च
सामर्थ्यं प्राप्तवान् नोपनिबद्धं॥ ॥ सां तपनीयाः सः स्थाप्याः संस्था च संप्रदाये परार्थं वदुष्येन। केषां चिद्बर्हिर्होममात्रेणेवेति
। बर्हिश्च सां तपनीया सक्तं। तत्प्रतिपत्या वसमासिर्भवत्येवेति। प्रातर्वाशेषभावात्। प्रातरेव वापरि समासि कर्तव्या नैराणी।
कुत एतत्। शेषभावात्। ग्रहमेधीयाश्चोहिविद्यते दर्विहोमः। तस्मात्प्रातः परिसमासिः॥ ॥ मार्तभिर्वसां सः ६० जज्यनि वा न्याव
त्सं वंप्राति॥ तस्यां रात्रौ॥ ॥ यथाग्वाग्निहोत्रहोमः॥ प्रातर्होत्वा त्ववास्त्वा ल्या दर्व्या दसे पूर्णदर्वीति॥ अग्निहोत्रं च दत्त्वा अदत्त्वा
वा दर्विहोमः कर्तव्यः। तत्र ग्रहमेध्याज्यभागा पूर्वस्या विद्यमानत्वात् आज्यभागयोरननुष्ठानं। शेषममाद्वयित्वे व्रूयात्। अ
षभो यथा गौति तथा ह्वानं कुरुते त्वेतदुक्तं भवति। रुते जुहोति। शेषमस्य। अव्याहरति। शेषमे॥ ॥ ब्रह्मा जुहुधीत्याह। देहिम
इति जुहोत्। शेषमोदक्षिणा। ग्रहमेधि शेषत्वेपि याचनिकी दक्षिणा ज्योतिषो मीदवसानाय वत॥ यस्य रुते जुहोति तमेव
संषमं पूर्णदर्वीयदक्षिणां ददातीति वचनात्॥ ॥ ६॥ ॥ मरुद्भ्यः क्रौडिभ्यः सप्तकपालोऽदित्यै वरुण्यत्रापि॥ यदत्रादिर्द
ति

हेरंब
१५

वताश्रयते। तत्र चरु भवति। यथा राजसूये आदित्ये महिष्या इति। यद्येवं। अदित्ये चरुस्तृतीयेति चरुग्रहणं न कर्तव्यं॥ अ
 तो न्यथा व्याख्यायते। यत्रादित्य इति चरुः श्रूयते। तत्र न ज्ञायते किमदिति र्देयता उतादित्या इति॥ तत्रादि ते देवता त्व
 मुच्यते। यथा सौत्रामण्यामादित्यश्चरुं ते चेति। एवं चेददित्ये महिष्या इति चरुं लभ्यते। लभ्येत वा क्योपलक्षणार्थ
 तथा। अथ श्वोभूते महिष्ये एहो मरेत्यादिसं चरुंति र्वपतीति। अथ मेवावाङ्मूला आदित्येष्टिरिति पृथगंगसंस्तुत्यादित्ये
 ष्टिरिति च व्यपदेशात् पृथक् कृतं तत्रैव प्राप्ते आह॥ ॥ समानवार्हिषी वाक्यलकर्मैकत्वात्। समानतंत्रे भवतः। कुतः कालकर्मैकत्वा
 त्। नात्र कालोभेदको। न च कर्मभेद इति। अतः समानतंत्रे भवत इति॥ ॥ महाहविरुदवसायनिर्मथ्या कर्तव्यमिति वाक्य
 शेषः। उदवसाये वक्ष्येते न यत् त इति वचनात्॥ एतेनेति पर्वणा पर्वव्यपदेशश्च महोदविषः॥ ॥ पूर्वद्युर्वा। न चैतदेवं पूर्वद्यु
 रेवोदवसानमंथने कर्तव्ये किं कारणं। अनीकवत्यादि हि त्रैयं वक्ता तं साकमेधाव्यमैकैपर्वेति। तथोच्यते। उदवसाये वक्ष्येते न य
 ज्ञत इति। तस्मात् पूर्वद्युरेव॥ ॥ नित्येभ्यो धिका न्यैंद्रोमौमाहेंद्रश्चरुर्वैश्वकर्मण एककपालः। नित्येभ्यः पंचभ्यो धिका न्यैंद्रा
 ग्राही निभवंति॥ ॥ उत्तरवेद्यग्निप्रणयनमंथनपृषदाज्यं चरुणं प्रद्या सवत्॥ ॥ उत्तरवेद्यग्निप्रणयनपृषदाज्यं निवरुणप्र

द्यासवदित्युक्तं। मंथनं तु तत्रापि वैश्वदेविकं चोदकेनेहापि। तत्किमिति वरुणप्रद्यासवदित्युच्यते। उभयत्रापि क हविः संबंधवि
 धानार्थं तथेति शेषः॥ अंतरायेपि स्थितिकानां मंथनं स्यादिति॥ ॥ सप्तमोदक्षिणा॥ ॥७॥ ॥ पितृयज्ञोपादं शुचरणं॥ पितृयज्ञ
 इतिकर्मणो नामधेयं। पितृसंबन्धेयज्ञः पितृयज्ञ इति॥ पितरो वै त आसंस्तस्मात्पितृयज्ञो नामेति। तत्रोपादं शुचरणं चरणश
 ब्दात्सर्वमुपां शुभवति। न देवतामात्रं॥ ॥ पुरस्तादुपचारः॥ अन्वयादुत्तरे उपचारित्वे प्राप्तेयदनियतस्त्वनंतस्य पुरस्तादुपचारः
 अनेन च दिग्विपर्ययोऽप्यतोऽपिन्यत्वादक्षिणमुखे कर्मणि प्राची उत्तराभवदिति पुरस्तादुपचार इत्युक्तं॥ ॥ ब्रह्मयजमानयो
 शु॥ ॥ इदमन्वयं प्राप्तेवोच्यते॥ ब्रह्मयजमानयोश्च पुरस्तादुपचारः॥ ॥ पूर्ववद्वा॥ वाशब्देन विकल्पार्थः। पूर्ववद्धृत्वेन दिग्वि
 पर्ययवशादपरादिगृह्यते॥ न दक्षिणा। तथा चोपरि शास्त्रे दृश्यते। पश्चात्परीतो ब्रह्मयजमानो पुरस्तादग्नीदिति। इच्छाद्यजमानश्च
 ब्रह्मा च पश्चात्परीतः पुरस्तादग्नीदिति श्रुतेः। तथा हविर्भिश्चरिष्यंतः प्रतिविपर्यंतीति। तथा एते हविर्भिः प्रचरिष्यंत इच्छाद्यजमा
 नश्च ब्रह्मा च पुरस्तात्परीतः पश्चादग्नीदिति। अतः पूर्ववद्धृत्वेनापरादिकपरिगृह्यते॥ ॥ अपत्नीकः। पत्नीकर्तृपदार्थनिवृत्तिरित्ये
 कायत्यल्या कतव्यं न दत्तं न भवति आज्यावेक्षणादि। पत्नीप्रतिषेधात्प्रतिनिधिः करोतीत्यपरोपदार्थः प्रधानभूतः कर्ता गुणभूतः

हेरंब-
 १६

। पदार्थं प्राधान्याच्चकर्त्तुं तरमाक्षिप्यते । तस्मात्प्रतिनिधिना कर्त्तव्यं । तत्पुनर्विचारयितव्यं । प्रतिनिधिभावे प्रवर्त्तते । यत्र पुनः शा
 म्रतः पर्युदासस्तत्र कथं प्रतिनिधिः प्रवर्त्तते । यं प्रति प्रतिनिधीयते स एव पर्युदास इति । दक्षिणाग्निराहुवती यवत् । वत्पुपदेरात्त्वका
 र्यापरित्यागेन दक्षिणाग्निराहुवनीयकार्ये विधीयते ॥ ॥ पूर्वैणाहुवनीयं प्रणीता । परिहरत्यर्थवच्च । न्यायसूत्रे एते गार्हपत्या
 हुवनीययो रंतरागमनप्रतिषेधात् ॥ ॥ पितृभ्यः सोमकर्त्तव्योऽग्निनाः । भवंति ॥ ॥ पितृभ्योऽग्निघ्नात्तेभ्यो मंथो भवति वाच्यो षट्पातः ।
 सोमवहुणा विशिष्टेभ्यः पितृभ्यः षट्पातः पुरोडाशी भवति ॥ ॥ सोमाय वा पितृमते । विकल्पेन प्रवणात् ॥ ॥ पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो
 धानाः । भवंति ॥ ॥ पितृभ्योऽग्निघ्नात्तेभ्यो मंथो भवति वाक्यशेषः ॥ ॥ चतुर्वाग्रहणं । पित्र्यत्वात् स ह्यहणे प्राप्ते अन्वयाच्चतुर्ग्रहणं ॥
 ॥ ॥ गार्हपत्यस्य पुरस्तादवहननमेषणे ॥ उत्तरेणान्वाहार्यपचनं दक्षिणतिष्ठं न च हंतीति वचनात् ॥ दक्षिणाद्धैकपालोपधानं ॥
 दक्षिणाद्धैकपालस्य षट्पातान्युपदधातीति वचनात् ॥ ॥ वानामर्जनं दक्षिणाग्नौ ॥ अन्वाहार्यपचने धानाः कुर्वतीति
 वचनात् ॥ ॥ श्रपणपेषणविपर्यासेपि धर्माः धामानां श्रपणोपेषणयोर्विपर्यासः । तस्मिंश्च तैर्मैतत् धर्मान् भवंतीत्याशङ्कानि
 वृत्त्यर्थं सूत्रं ॥ ॥ अभिमृश्याद्भूः पिष्टानि वान्यादुग्धे स ह्यमथिता । एकशकला कयामंथः । अभिमर्शनं श्रुता श्रुतसंवि सार्थं प्रकृता

क. २.
१७

कुर्त्तुं॥ तमनिमृतिशेष्टं तं वेदानीति। तथा च धानानि मर्शं न शक्यते कर्तुमिति अतो मिमर्शं न पुरोडाशविषयं दृश्यं। अमि
मृश्य पुरोडाशमर्शं धानाः पिष्टानि चान्यादुग्धे सह दुग्धमथित एकशलाकया मंथो भवति॥ ॥ अग्रहणं मंथस्य॥ ततो दूर्ध्वः
पिष्टं बंतीति श्रुतेः। अथपि तन्म्यो बर्हिष इत्योन्वाहार्यपचने धानाः कुर्वन्ति ततो दूर्ध्वः पिष्टं बंतीति श्रुतत्वात्॥ ॥ अग्रहणं वाचो
दितत्वात्॥ ॥ वाशब्दः पक्षव्यापकः। अग्रहणं वा मंथस्य भवति। वाद्यते हि मंथः। अथपि तन्म्यो निघाते म्यो निघान्यायेदु
ग्धे सह दुग्धमथित एकशलाकया मंथो भवतीति चोदितत्वात् अवहनं न अप्ययोः सह संयोगात् ततो दूर्ध्वः पिष्टं बंती
त्युक्तं॥ ॥ दक्षिणेन दक्षिणाग्निं परिहृतमुदग्वारं तन्मध्ये वेदिकेत्यवांतरादिकस्य क्तिमास्यांते। दक्षिणानेर्दक्षिणेत उद
ग्वारपरिहृत मध्ये वेदिकेत्यवांतरादिकस्य क्तिं। दिकस्य क्ति हि चतुरस्रं पित्र्ये कर्मणि समर्थते। अत उच्यते अवांतरादिकस्य क्ति
मिति आस्यांते॥ ॥ दक्षिणाग्निं मध्ये स्याः करोति। ततोन्वाहार्याधिप्रयोगं। मध्यशब्दे गमर्मे वाची॥ ॥ प्रणीतानुहरणं ब्रह्म
यजमानौ चानुगच्छतः॥ न्यायसूत्रमेतत्। अतो न्यत्राप्यग्निप्रणयने प्रणीतानुहरणादि भवत्येव। वैकृतावसरे प्राकृतानुवृत्त्य
र्थमिदमुच्यते॥ ॥ स्थापनादिकरोति यत्तौ पवीत्याज्यग्रहणे। पित्र्यत्वात् प्राचीनावीति प्राप्ताविदमुच्यते॥ ॥ द्विवेपि भूति।

हरं व.
१७

गृहीतव्यं हि रूपमिति गृहीयादिति विधाय प्रतिप्रसव उच्यते । तद्वृष्टावेव हृत्त्व उपमृति गृहीयादिति ॥ अतो विकल्पः ॥ ॥ प्राग्रंथिव
 हिः । कर्तव्यमिति वाक्यशेषः ॥ ॥ विस्मृत्-स्य पूनं चाग्ने गृहीत्वा त्रिस्त्रुणं तन्निपयेति । बर्हिर्विस्मृत्-स्य पूनं चोभयमग्ने गृहीत्वा वेदिं
 स्त्रुणान् त्रिग्नं निपयेति । तथा वस्तरणं कर्तव्यं यथोत्तरतोपवर्गो भवति ॥ ॥ प्रस्तरमात्रं हि शिष्यातावत्प्रतिपयेति । प्रस्तरमात्रं प
 रिशेष्यत्रिरेव पर्येति ॥ ॥ तद-स्त्रुणात्यविधृतिः । तमिति प्रस्तरनिर्देशः ॥ ॥ प्राकस्मृत्-स्य हृत्विगतादने । अवरोक्तमुत्तरमिति
 प्राप्नोति ग्विपर्पय प्रतप्तये प्राकं स्मृत् नोच्यते ॥ ॥ सामिधेनि प्रैषाद्याज्यभागाभ्यां यतोपवीतिनः सर्वे । भवंतीति वाक्यशेषः ॥
 ॥ ॥ पश्चात्परीतो ब्रह्मयजमानो पुरस्तादग्नीत् । यदि पुरस्तादुपविष्टो नो चेच्छितावेवेति ॥ ॥ आश्राव्यसीदहोतरित्येव ब्रूया
 त् । एवकारकरणां न होतव्यं पितृयज्ञे । न होतारं प्रवृणीते नार्पयमिति वचनात् ॥ ॥ अपबर्हिषः प्रयाजानुगाताश्च । प्रजा
 यै बर्हिर्नेत्स्रजाः पितृषु दधानीति प्रतिषेधात् ॥ ॥ असमानयनं वा बर्हिः संयोगात् ॥ ॥ समानयनं चात्र न भवति ॥ बर्हिः संयो
 गात् ॥ चतुर्थे प्रयाजे समानयति बर्हिषांति । वा समानयनं भवति । चतुर्थे संयोगात् ॥ चतुर्थे प्रयाजे समानयतीति । बर्हिषीत्यनुवा

दएव। बर्हिः प्रयाजस्वचतुर्थत्वात्। तथाप्यत्रापि चतुर्थे चतुर्थे समानयतीत्युक्तं॥ ॥८॥ ॥ प्रत्यगतीत्युहोति। एकमेव प्रयाजेषु
 श्रूयते। प्रसृतो ध्वर्युः स्क्रवावादाय प्रत्यदुःतिकामत्यतिक्रम्याश्रव्याहसामिधोयजेतिसोपबर्हिषः श्वतुरः प्रयाजान्यजतीति
 । तथाचानुयाजेथपि। स्क्रवावादाय प्रत्यदुःतिकामत्यतिक्रम्याश्रव्याहदेवान्यजेतिसोपबर्हिषो ह्यनुयाजेयजति। एवंचो
 भयत्रचोदकानुग्रहएवमिति। प्रकृतौ हि दक्षिणादिशंसत्वाद्दोमः कृतः। इहापि दिग्विपर्ययेन प्रतीच्येतदक्षिणेति। प्रधानेतुचोद
 कप्राप्तस्य प्रत्यंगामनस्य प्रत्यक्षः प्रतिषेधः। प्रत्यनक्तवदनानि नातिकामतीति॥ ॥ हविर्भिः वरिष्यंतः प्रतिविपर्येति। प्रतिशब्द
 प्रयोगाद्यदिसामिधेनिषेवाहोविपर्ययः कृतः। अथपश्चादुपविष्टौ ततोव्यवहृतावेवेति॥ ॥ सर्वेभ्योवद्यतियथापूर्व६ सो
 मवद्रोमध्यासत्कृतसहस्रहावदधाति। एवं हि श्रूयते। स उपसृणीत आज्यमथास्यपुरोडाशस्यावद्यतिसतेनैव सहपानानां
 तेन सह मंथस्य तत्सत्तदवदधातीति॥ ॥ द्विरनिघारणामनति। कमणं च। वाननिकं। सोमवद्र्येवायं प्रकरोमा भृदित्यत्र आ
 ह॥ ॥ सोमायवापितमतदुति॥ ॥ एवं बर्हिष्युत्तरतो धानामंथपुरोडाशानां॥ एवं शब्देन सर्वमतिदिश्यते॥ ॥ अग्निश्चा

हेरंब-
 १८

तेभ्यो दक्षिणतो मंथपुरोडाशधानानां। अत्रैवं शब्दो नुवर्तते ॥ ॥ पुरस्तादग्नयेकव्यवाहनायपथापूर्वदः सविष्टकृतः ॥ कव्यवाह
 नगुणविधानेन गुणांतरस्य निवृत्तिर्भा भूदिति सविष्टकृतस्युच्यते। अस्तुतथेति चेत्। नादृष्टार्थत्वात्। हविषामवदानप्रदेशविधा
 नं शाखांतरात्। अत्र सोमवद्यागेयद्वूनामंथयोरवदानप्रहणं तदुणमात्रं। नदितयोस्तत्र देवतासंबंधः। अवदानमात्रश्र
 वणात्। उत्पत्तौ हि षट्पात्तावरुद्धः। एवं सोमवद्यागुत्पन्नः। तेन धानानां मंथस्य च न समुच्चयः। शक्यते वक्तुं। नदिविकल्पो।
 नवैपरीत्येन बाध्यवाधकभावः। एवमेव गुणभावेन श्रवणमिति। प्रयोजनं। तदप्रहणे यागस्याऽनादृष्टिरिति। एवं बर्हिषद्या
 गे। अग्निघातयागे च ॥ ॥ तर्हः स्वधेत्यस्तु स्वधेति वा श्रुतप्रत्याश्रुते स्वधानमदृष्टिवैषकारः ॥ एतच्च प्रधानेषु। कव्यवाहने च
 विकल्पेन श्रूयते। एतैर्हविर्भिप्रचरिष्यंत इति प्रकृत्य तदुताश्रावयंत्योर्हः स्वधेत्यस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावणदः स्वधानमदृष्टिवैषकार इ
 ति। तस्मान्न सर्वत्रेतत् ॥ ॥ मंथमुपहृत्य होता चर्युर्ब्रह्माग्नीध्रघ्रायं निदधति। एवमेव श्रूयते। तदेते प्रयच्छंतीति नोपतिबद्धं। सामं
 थ्यपरिप्राप्तत्वात् ॥ ॥ प्राशिर्ष्वमवदायेडां वा सर्वे प्राश्रंति वा। प्राशिरेडादिमंथोपहवेन सह विकल्प्यते। इडां चेत् सर्वे प्राश्रंति वा अ
 वतिप्रंति वा। एवमेव हि श्रूयते ॥ यथा ते वेतस्य यत्स्येडा प्राशिरेदः समवद्यं त्येव मेवैतस्यापि समवद्ये युक्तामुपहृत्या वेवजिप्रंति न प्रा

श्रंतीतिप्रतिषिध्य प्रतिप्रसवः प्राशितव्यं त्वेव वयमंन्यामह इति॥ ॥ वेदिं विः परिषिचतुदपात्रेणाध्वर्युर्यजमानो वा॥ ॥ वेतिवि
 कल्पः॥ ॥ स्रक्तिषुपिचवनेजनं परिषिच्य परिषिच्य पूर्ववदुत्तरापरस्यां प्रथमं। स्रक्तिषुकोणेषुपितृ संबंधमवनेजनं॥ पूर्ववदित्य
 सावचनेनिहैति। उत्तरापरस्य ८० स्रक्त्यां प्रथमं। तच्च परिषिच्य परिषिच्य क्रियते॥ ॥ सव्ये समवदापसर्वेभ्यो यथावनिक्तं पिंडो
 ददात्य सावेतत इति॥ सव्ये पाणो सर्वेभ्यो हविर्भ्यः समवदार्चयेषु प्रदेरीषवनेजनं दत्तं तत्र पिंडोददात्य सावेतत इत्यनेन मंत्रेण॥
 ॥ ॥ उत्तरं पूर्वस्यां पाणीनिमृष्टे च पितर इति॥ उत्तरं पूर्वस्यां स्रक्त्यां पाणिनिमार्जनं करोत्यत्र पितर इत्यनेन मंत्रेण॥ ॥ यतोपवीतिनः
 सर्वे निष्क्रम्योदं चोक्षं नमीमदं तेत्याहुवनीयमुपतिष्ठंते द्वाभ्यां। ते सर्व एव यतोपवीतिनो भूत्वेति श्रुतत्वात्। उदगद्वारत्वात्परिवृत
 स्य उदं च इत्यवाच्यं प्राप्तत्वादेव॥ एष्टतो नवलोकनार्थमुच्यंते। अथवा उपस्तृणन संबंधः। उदं च उपतिष्ठंते इति। द्वाभ्यामिति न
 वक्तव्यं परादिना पूर्वोक्त प्राप्तेः। वक्तव्यं वा प्रकरणाभावात्। प्रकरणस्तृणां हि सन्यासः॥ ॥ मनोवाह्नामह इति गार्हपत्यंति स
 भिः। उपतिष्ठंते इत्यनुवर्तते॥ ॥ प्राचीनावीतिप्रविश्यामीमदं त्वेति ह्माज्यति। अथ यतरोदरातिसपुनः प्राचीनावीती भूत्वाभिप्रप
 द्यतपतीति श्रुतत्वात्। हातुः प्राचीनावीतिग्रहणेन सर्वे प्राचीनावीतिनो भवंति येनोपरिष्ठाद्यतोपवीतिविधानं। ते सर्व एव

हेरंब
 ३५

यत्तोपवीति नोभूत्वा नुयाजाभ्यां प्रचरिष्येति ॥ ॥ अवने ज्य पूर्ववत्प्रदक्षिणं ॥ ॥ परिषेकः प्रदक्षिणं ॥ ॥ नीविं विस्रष्टं स्य नमो
 यदूर्ध्वं इत्यंजलिकरोति षड्भुजमस्काशनं ॥ प्रत्यंजलिकरणं ॥ षड्भुजो नमस्करोतीति वचनात् ॥ ॥ गृहान्तः पितरो दत्तेति च जपति ॥ ॥
 ब्रह्मामंत्रणादि प्राक् सुग्व्यूहनात्प्रयाजवत् ॥ ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीति ब्रह्मामंत्रणं ॥ तस्य यदा दौतदादि ॥ उल्मुकसमासादीत्यर्थः ॥ उल्मु
 कसमासस्य ह्यनुयाजां गत्वा प्रयाजवदिति च यत्तोपवीति देशगमनं चैव ब्रह्मयजमानयोर्वतिना हि विप्रते प्राक् सुग्व्यूहनात् ॥
 ॥ ॥ यत्तोपवीति विपर्ययं ॥ सुग्व्यूहनादारभ्यपि न्यत्वा कर्मणः प्राचीनावीतित्वमेव भवति ॥ न देशविपर्ययोऽविहितत्वात् ॥ ॥ न
 प्रस्तरमादत्ते ॥ नाध्वर्युः प्रस्तरं सुमुलं पतीति ॥ ॥ अनुप्रहरेत्युक्तेन किंच नानुप्रहरति ॥ अथाग्नीदाहानुप्रहरेति स न किंच नानुप्र
 हरतीति वचनात् ॥ ॥ तूष्णीमात्मानं स्रष्टं स्पृशति ॥ अपस्पृश्य परिधीं नानुप्रहरति ॥ उपस्पृशं न च केचिन्मंत्रेण कुर्वति ॥ तस्य
 न नैव वचनाभावात् ॥ अपूर्वत्वाच्च ॥ ॥ शंघं तं भवति ॥ पितृयज्ञकर्म तच्छंघं तं भवतीति वचनात् ॥ ॥ बर्हिः परिध्यग्नौ प्रास्यति ॥ अ
 धैतद्वर्हिः नु समस्यति परिधींश्चेति श्रवणात् ॥ ॥ हविरसृष्टिं च ॥ अनुसमस्यति ॥ ॥ अशुप्राश्येवा ॥ ॥ प्राश्यं वेति विकल्पः ॥ ॥
 अस्य चांगुत्वादंते निवेशः ॥ ॥ ॥ ॥ त्रैयंबकान्निर्वपति तौ शने ककपालान्यावन्तो यजमानरह्या एकाधिकान् ॥ त्रैयंबका

त्वितिकर्मणोनामधेयं। तस्मा अंबका नामेति। रुद्रदेवत्यानेककपालान्॥ यावंतो यजमानग्रह्या एकाधिकान्। गत्यशब्दीत्र
 प्रजाविषयः॥ करंभयात्रवतुल्यश्रुतित्यात्। एकेनातिरिक्ता भवंतीत्येकाधिकान्॥ ॥ चतुरोवा॥ चतुः संख्यावादि प्रजेकप्रजा
 प्रजानां॥ ॥ उदङ्मुखः सर्वे॥ उदङ्मुखीन एतानां कृता तीसुक्ता अचोचत्। सतत एवोपोत्थायोदङ्मुखः नवहंसु दीच्यौ दृष्टुपले
 उपरधासु सराद्वेगाहं पस्य कपालान् उपरधातीति। देशंश्च॥ आरूढकरचतुष्यथस्थाणु वृक्षवदंशादीन उदकप्रतिपद्यते।
 ॥ ॥ जुहोतयोः वषट्कारान् जुहोतय इति कुतः। मंत्रेस्वाहाकाराग्नात्। अन्वाहार्यपचनादुलुकमादयो दृष्ट्यरेत्यनुहोती
 ति श्रवणात्। तथा। पलाशस्य पलाशेन मध्यमेन जुहोति इति श्रवणात्। चतुष्यथे जुहोतीति च। अतो जुहोतय इत्युक्तं। यद्येवं। अ
 वषट्कारानि तिकिमित्युच्यते॥ यत्र्यंबकैर्यजंतेति च यजत्यांशं कानि वृत्त्यर्थं॥ जुहोतिशब्दश्च वषट्काराधिकेपि दृश्यते। उभयतोप
 पंप्रसङ्गो जुहोत इति। होममंत्रश्च॥ असु तथेति चेत्॥ नात्राहृत्यविधानात्। तौ वै वषट्कौ संतौ मंत्रेण दूयेतेति वचना
 त्। तस्मादवषट्कारानि मुच्यते॥ अक्तान्वा। तेवा अक्ताः स्युरित्युक्ता त उवा अनक्ता एव स्युरिति विकल्पः॥ ॥ पात्र्यां कृत्वा हेरंब-
 दक्षिणाग्न्युलुकमादाय चतुष्यथे पलाशपत्रमध्यमेन होमः॥ तांसाद्वेपा आदं समुद्रस्येति वचनात्। एकापात्री। २०

दक्षिणाग्न्युत्सुकादानस्य दृष्टार्थत्वात् तत्रैव होमो भवति यद्येवं चतुष्पथे जुहोति कथं तत्रैवोत्सुकं स्थापयित्वा हूयमाने चतुष्पथे
 हुतमेव भवति। अधिकरणादिक्रियेयं श्रूयत इति॥ पलाशपत्राणां यन्मध्यमं तत्पलाशपत्रमध्यमं। यद्वा पलाशपत्रं च तन्मध्य
 मंचेति पलाशपत्रमध्यमं। तेन होमः॥ ॥ सर्वेषामवदानं सहस्रं तदातिरिक्तवर्जं। एककपालपुरोडाशानां च वाचनिकं सहस्रं दव
 दानं सव सर्वेषामेवावद्यत्वेकस्यैवनावद्यतिय एषोतिरिक्तो भवतीति। अतिरिक्तवर्जं मिलुक्तं॥ ॥ अक्षेषु मिश्रणं॥ भवतीति
 सूत्रे शेषः॥ ॥ एष त इति जुहोति। अतिरिक्तमाखूत्कर उपकिरत्येष त इति। उपकिरणं च तिरःकरणं। तिरस्ववैगर्भास्तिरस्ववै
 तद्यदुपकीर्णमिति। आखूत्करस्य केचिदाहुवनीयधर्मान् कुर्वन्ति॥ तच्चायुक्तं। होमाश्च वणात्। उपकिरणं त्वत्र विहितमिति॥
 ॥ ॥ आगम्यावरुद्रमदीमदीति जपन्ति। अग्निं विः परियंति पितृवत्सव्योरुत्तानां ब्रानाः। एतेनैव मंत्रेण दक्षिणानां घ्राणाः प
 रियंति। कुमार्यश्चोत्तरेणो मंत्रेण पतिकामा भगकामा वा॥ उत्तरेण मंत्रेणो भयत्र देववत्पितृवच्च। पतिकामयमानाः सो
 भाग्यं चेति॥ ॥ रोद्रान्यजमानो जलिनीदस्य तपोः प्रापणं। रोद्राः पुरोडाशास्तान्नो द्रोन्पुरोडाशान्यजमानो जलिनीक्षिप
 ति अग्नौः प्रापणं। यथा गौर्नो दाप्नुयादिति॥ ॥ प्रतिगृह्णात्येनान् पततः प्रतिगृह्णात्येनान्॥ ॥ अशक्नु उपस्पर्शनं॥

अशक्येग्रहणे णति तानामुपस्यर्शनं मृतयोः कृत्वा वेणुयस्यां कुपे वा स्रज्यो भयतः स्थापु वृक्षवदे शवल्मीकानामन्यतमस्मिं
 नुक्षेपणवदा सज्जयेत तद्वृत्तिः मृतयोः कृत्वा वेणुयस्यां वा कुपे यो भयतः असाज्यस्था एवादीनामन्यतमस्मिन् नुक्षेपणवदगोः
 प्रापणं एतत्तद्वृत्त्यनेन मंत्रेणा जतिः आऽसंजनं वा वलगनं आसजस्य वलगयति ॥ ॥ कृत्वा वा सा इति ॥ ॥ मंत्रमात्रोपदेशा क्रि
 याया अनिर्दिष्टत्वात् तन्निश्चलीकरणमात्रक्रिया न दृष्टव्या ॥ तथा चानिष्ठापयत्येवैनमेतत्स्वपं नुहिनकं च न हिनस्तीति वाक्य
 शेषः ॥ ॥ अनपेक्षमेवोपस्यर्शनं ॥ पृष्ठतोऽनवलोकयंत एत्यापामुपस्यर्शनं कुर्वति सर्वे बहु वचनोपदेशात् अत्र अग्निपरि
 गमनादिकर्मावर्गसमिदाधानां ते कर्तव्यं आगंतुत्वात् तथा च वाक्यशेषः ॥ तेषां पुनरायंति पुनरेत्यापु उपस्यर्शंति ॥ अनपे
 क्षमेत्यापु उपस्यर्शंतीत्यतो रुद्रिये एव वा एतदचारिपुरिति भूतकक्षां लनिर्देशात् निर्द्वैतं रुद्रियं कर्मेति गम्यते ॥ अथवा पाठा
 नुपूर्व्याच्चाऽवरुद्रमदीमहीति जपसमनंतरं क्रियेता ततश्चाचारिपुरित्येतदनुपपन्नार्थस्यादिति ॥ ॥ १० ॥ ॥ शुनासीरीयमतः
 सयत्रैव साकमेधैर्यजते तच्छुनार्यैर्णयजतेति वचनात् ॥ यदेहेतुः यदा वा इच्छा भवति ॥ तस्माद्यदिव कदाचैतेन यजेतेति श्रुतेः
 उत्तरेषु वाज्योत्प्रेक्षितिश्रावतां तरात् ॥ ॥ पौर्णमासधर्मावर्हिर्वर्जः ॥ अथैतान्येव पंचरुवीषि भवन्तीत्यनेन प्राप्तानां निवृत्त्यर्थं

हेरंब
 २१

मुच्यते। पौर्णमासधर्मा बर्हिर्वर्जमिति॥ तच्चैतच्छास्त्रांतरवचनादृश्यं॥ अपरे तु वर्णयन्ति। तस्या वृत्तोपकिरं लुत्तरवेदिं न गृह्ण
 ति एषदाज्यं नमं यन्ति पंच प्रयाजा भवन्ति त्रयो नुपाजा एकः समिष्टय नुरिति॥ उत्तरवेदि एषदाज्ययोः प्राप्त्यभावाद्नुवा दः
 एवं चेदनिविष्टोनां देशवासः प्रस्तरादीनां प्राप्तिर्भवत्येवा सन्नकारेण च बर्हिर्वर्जं सर्वेषां निषेधः कृतः॥ तच्च शास्त्रांतरवचनादेवो
 पपद्यते॥ ॥ नित्येभ्योधिकानि शुनासीराभ्यां द्वादशकपालः। इन्द्रयावाशुनासीराया। इति देवताविकल्पः॥ ॥ वायव्यं पयः॥
 अथ वायव्यं पयो भवतीति वचनात्॥ ॥ लौकिकं। तच्च लौकिकं भवति। धर्मरहितं। कुत एतत्॥ ॥ प्रतिधुक् प्रकृतेः॥ प्रतिधुक् श
 बेन च दुग्धमात्रं पारोक्ष्यमभिधीयते॥ तथा वाह। गोर्वै प्रतिधुक् स्ये श्रुतमिति। एवं च धर्मानुष्ठाने सति आज्यनिर्वापकाले दोहः
 प्राप्नोति श्रपणं च। तत्र प्रतिधुक् विरुध्यत इति। एवं प्राप्त इदमुच्यते॥ ॥ नाविरोधात्॥ न लौकिकं भवति। वैदिकमेव धर्मवद्
 वति। कुत एतत्। अविरोधात्। यागकाल एव दोहः करिष्यते। धर्माः प्रधानभूताः। कालो गुणभूतः। अतो धर्मानुग्रहाय गुणभू
 त कालबाधेन तत्रैव धर्माः करिष्यन्ते। ये विरुद्धं ध्यन्ते त एव न क्रियन्ते। परित्याज्य न श्रपणादयः। तस्मात्साधूक्तं नाविरोधादिति
 ॥ ॥ प्रकृतिदर्शनाच्च यत्र प्रक्रियन्ते धर्माः सा प्रकृतिः॥ ऐंद्रं पयो माहेंद्रं पय इति। तद्विज्ञातं तत्ताव्यक्तता चेति। सा चेहृदयतो।

वायव्यं पय इति ॥ ॥ यवागूर्वा तंदुलैः शिथिलपक्वा यवागूरि लुच्यते । वेति विकल्पः ॥ यवागूर्वा पयो वा भवति ॥ ॥ सौर्य एक क
पाला । भवतीति वाक्यशेषः ॥ ॥ सीर ६ षष्ठ्यो गंदक्षिणा ॥ सीरं लंगलं । षड्दिशु दुद्विर्युक्तमित्यर्थः ॥ दूयंदक्षिणा ॥ ॥ नुर्यौ रौ वा ॥
तुष्टारौ बोछारौ महं तौ बलीवदौ वेति विकल्पः ॥ ॥ श्वेतोश्चः सौर्यस्य दक्षिणा ॥ सौर्यं प्रकृत्याह ॥ तस्याश्वः श्वेतो दक्षिणेति ॥ ॥
अभावे गौः ॥ अश्वो भावे गौर्भवति । यद्यश्वः ६ श्वेतं न विंदेदपि गौरेव श्वेतः स्यादिति । साकमेधं समानंतरमुत्तरेषु ज्यात्मेधि
तिशुना सीरीयमुक्तमन्यदपि पक्षांतरमस्ति तदर्थमाह ॥ ॥ संवत्सरेषोः फाल्गुन्युदृष्टेषु नासीरीयेनेष्टा सोमेन पशुनेष्टा
वायजेत पौर्णमास्या । योनामचातुर्मास्ययागैरहोरात्रद्वारेण संवत्सरैर्व्यासुमिच्छतिसंवत्सरेषुः ॥ तथा चोक्तं । तद्वै केरात्री रा
पि पयिषंतीति । तस्य संवत्सरेषोः फाल्गुन्युदृष्टेषु नासीरीयं ॥ फाल्गुनपौर्णमास्याः पूर्वं यदुदृष्टं चंद्रमसः शास्त्रतः प्रथ
ममुद्दर्शनं तत्फाल्गुन्युदृष्टं । फाल्गुनावतारप्रतिपदीत्यर्थः ॥ तत्रशुनासीरीयेनेष्टा सोमेन पशुनेष्टा वा पौर्णमास्यां यजेते ॥
सोमोऽग्निहोमः । पशुरग्नीषोमीयः । दृष्टि रग्नेयीति विकल्पः ॥ ॥ आहतिरनीजानस्य । सोमपशुदृष्टिभिरनीजानस्य आ
हतिर्भवत्येतदुक्तं भवत्सुत्सर्गपक्ष एवैतैर्यजेतेति ॥ आहतौ कर्मविरचनायाह ॥ ॥ फाल्गुन्युपवसथेषु नासीरीयं प्रातर्वैश्व

हरं
२३

[OrderDescription]
,CREATED=03.10.19 14:57
,TRANSFERRED=2019/10/03 at 15:04:10
,PAGES=41
,TYPE=STD
,NAME=S0001951
,Book Name=M-2279-KAPAL PURODAS
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF

FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF

FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,